

A UNIVERSIDADE DE SANTIAGO NOS SÉCULOS XVI E XVII

María del Pilar Rodríguez Suárez

O ESTUDIO VELLO DE LOPO GÓMEZ DE MARZOA

O primeiro proxecto de fundar unha Universidade en Galicia ten de protagonistas a Lopo Gómez de Marzoa e mais á familia dos Diego de Muros, e a súa iniciativa asóciase con dúas datas concretas: 1495 e 1501.

O 4 de Setembro de 1495, Lopo Gómez de Marzoa e frei Juan de Melgar, o abade do mosteiro de San Martiño Pinario, deciden crear no mosteiro beneditino de San Paio de Antealtares un Colexio de Gramática para estudantes pobres. Cada unha das partes fixa as aportacións respectivas: frei Juan de Melgar proporciona a sé, o citado mosteiro de San Paio, e mailo couto monástico de Camanzo:

“Damos e otorgamos (...) para todo sempre a vos el dicho Lopo Gómez para el dicho Colegio la dicha casa de San Payo e as suas ortas e ofi-

cinas, corrales e edificios, ecepto tan solamente el corpo de la Iglesia del dicho monasterio, que queda para que se digan e celebren los oficios divinos”¹.

Lopo Gómez de Marzoa ofrece os coutos de Forneas e Arameo, e unha cantidade de maravedís. Probablemente durante os anos finais do século XV este pequeno estudio realizou algunha actividade docente, pero o proxecto fracasou catro anos despois por causa da reforma das Ordes relixiosas promovida polos Reis Católicos; por ela ordenouse que tódalas monxas bieitas de Galicia se reunisen no citado convento de San Paio², e isto trouxo que se desaloxase e rematasen as actividades do Estudio.

Despois deste primeiro intento, o 17 de Decembro de 1501 Lopo Gómez de Marzoa, apoiado por Diego de Muros III, Deán de Santiago, e

1. A. López Ferreiro: *Galicia en el último tercio del siglo XV*. Santiago, 1883. (490).

2. Hai noticias sobre este colexio compostelán con documentación sobre a supresión, por acordo capitular de San Martiño Pinario, do 18 de Xullo de 1499, en J. García Oro: *Diego de Muros III*, 83-84.

Diego de Muros II, bispo das Canarias, fundan o Estudio Xeral³. Na escritura de fundación especificábanse a dotación do estudio, o réxime académico e competencias xurisdiccionais, con estas características⁴:

- Será un Estudio Xeral de Gramática e no seu momento engadíranse outras disciplinas.

- Os alumnos serán cregos e estudantes pobres do Reino de Galicia.

- O Padroado constitúeno os tres fundadores.

- A docencia é gratuíta e está a cargo dun Catedrático de Gramática e dun Repetidor. Serán seis horas diarias, tres a cargo do catedrático e tres a cargo do repetidor.

- O patrimonio administraran oficiais e controlarao o Catedrático, cunha normativa específica que establece os salarios e os criterios de provisión de profesores.

- As rendas que aportan os tres fundadores son as que seguen:

- Diego de Muros III contribúe coas súas casas do Cantón da Rúa Nova, varias casas en Santiago, un forno e mailo padroado de Santa Cristina de Nemenzo.

- Diego de Muros III aporta os bens que lle pertencen na vila de Muros, unhas casas en Cee, o pazo e mailos casais de Trasmonte, e iso sobe ata unhas rendas anuais de 10.000 marabedís.

- Lopo Gómez de Marzoa dóalle ó Estudio un xuro de herdanza de 20.000 marabedís en Baiona.

Este segundo intento foi para adiante gracias ó pulo de Diego de Muros III, que o 17 de Decembro de 1504 conseguía que o Estudio quedase confirmado por bula de Xulio II⁵; nela especificase que o Estudio estará baixo a xurisdicción do Deán e non do Arcebispo e que se poderán establecer libremente os estatutos e as ordenanzas, e outorga os privilexios e os dereitos que teñen as Universidades.

Diego de Muros conseguiu unha pequena sé, as casas do seu familiar o

3. Sobre as fundacións de Lopo de Marzoa e dos Diego de Muros V:

S. Cabeza de León: *Historia de la Universidad de Santiago de Compostela*, 3 vv. Santiago de Compostela, 1945. Tomo I, 1-39.
L. Cuesta Gutiérrez: *La Universidad gallega, Su pasado, su presente y su porvenir*, no Boletín de la Universidad de Santiago de Compostela, nº 7 (1930), 5-27.

J. García Oro: *Diego de Muros III y la cultura gallega del siglo XV*. Vigo, 1975.

M.J. Justo Martín, M. Lucas Álvarez: *Fontes documentais da Universidade de Compostela*. Santiago, 1991.. VIII- XII.

X.R. Barreiro Fernández: *Galicia. Historia*, IV. A Coruña, 1991. 130-137.

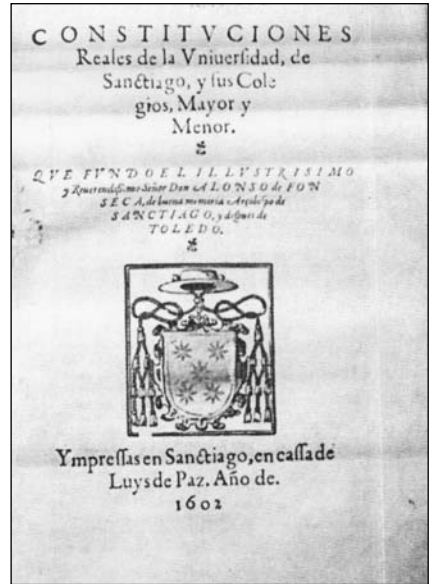
A. López Ferreiro: *De la fundación del Estudio Viejo de Santiago en Galicia en el último tercio del siglo XV*, 261-279.

4. J. García Oro: *Diego de Muros III...*, 86.

5. Bula publicada en M.J. Justo Marín, M. Lucas Álvarez, *Fontes documentais...*, 523-525.

Bispo das Canarias, Diego de Muros II, situadas nunha calella que había entre a Rúa Nova e maila Rúa do Vilar, e contratou o primeiro catedrático do Estudio, o franciscano Frei Pedro de Pontevedra. En 1506 contratan ó Bacharel Pedro de Vitoria, que queda encargado de imparti-las ensinanzas e tamén de administra-las rendas do Estudio. Non se sabe se nos primeiros anos o Estudio chegou a funcionar como tal, ata que en 1506 nomearon catedrático ó bacharel Pedro de Vitoria; aínda desde este momento a actividade debeu ser escasa, porque Pedro de Vitoria preocupouse máis de xestionar e mante-la facenda do estudio ca de desenvolve-las súas tarefas docentes⁶.

O Estudio Xeral de Compostela comezaba así a súa breve historia, e malia te-los privilexios que tiñan o resto das Universidades, non se pode considerar como tal, porque polo seu tipo de docencia (a gramática eran os estudos previos ó ingreso na universidade) e pola súa estrutura, quedaba ben lonxe de ser unha universidade como se concibía no século XVI. Así e todo, podemos salientar que o xermolo de moitas universidades europeas foi un pequeno estudio de gramática que se foi ampliando con outras facultades; pero en Galicia haberá que agardar ata a fundación de Alonso de

Portada da primeira edición das “Constituciones Reales de la Universidad de Santiago y sus colegios Mayor y Menor”.

Fonseca III, que ha de absorbe-lo pequeno Estudio Xeral, para ter unha Universidade completa: a Universidade de Santiago de Compostela.

OS COMEZOS DA UNIVERSIDADE

En tanto que o Estudio Xeral realizaba as primeiras actividades académicas baixo a dirección do Bacharel Vitoria, don Alonso de Fonseca III, Arcebispo de Santiago desde 1509, quería fundar un colexio universitario para Santiago e para o Reino de Galicia. En 1522, Alonso de Fonseca

6. Hai noticias sobre Frei Pedro de Pontevedra en J. García Oro, *Diego de Muros III...*, 87. Sobre as actividades do bacharel Pedro de Vitoria e o seu excesivo interese polas rendas do Estudio V. L. Cuesta Gutiérrez, *La Universidad gallega...* cit., 20-27.

comezaba coas xestións para crea-lo Colexio-Universidade. Empezou buscando a sé para o Colexio, o que fora Hospital da Acibechería, substituído nas súas funcións polo Gran Hospital Real, e que se convertía, trala aprobación do Cabido, na primeira sé do Colexio. O 20 de Decembro designaban rector a Don Joaquín de Auñón⁷.

Sendo xa Arcebispo de Toledo, o 15 de Marzo de 1526, o Papa Clemente VII asinou a bula na que o Colexio queda recoñecido definitivamente⁸. Nela autorízase a Fonseca para que constrúa un Colexio, engadíndolle as rendas e maila casa do Estudio Vello, fundado por Lopo Gómez de Marzoa; nel poderíanse cursar Artes, Teoloxía e Dereito ata acadar, se for posible, os graos propios destas facultades, ás que só poderán acceder os colexiais. Ademais, a bula outorgáballe ó Colexio, de momento inseparable da Universidade, os privilexios e as exencións que mantiñan outras universidades españolas. E facultaba ó Arcebispo para redactar uns estatutos nos que se regulasen a vida académica e a colexial, os oficios e os salarios correspondentes, e as provisións de colexiais e de profesores.

Despois de recibila bula, o Don Alonso de Fonseca tenta aseguralo seu Colexio compostelán e empeza as

xestións para construílo. No seu testamento e codicilo lega dous millóns de maravedís para este efecto, consciente de que non poderá ver rematada a súa obra. Había morreo-lo 4 de Febreiro de 1534.

No Testamento de Fonseca, feito en 1531, encoméndaselle-lo proxecto ós seus testamenteiros e encárgaselle-la redacción dos estatutos, a promulgación definitiva deles e mailo remate do edificio en construción na Rúa do Franco; no testamento queda establecida como norma a visita anual ó Colexio dun delegado do Cabido compostelán, e a constitución do Padroado, formado polo seu familiar o Conde de Monterrei e mailo Arcebispo de Santiago, para se facer cargo e velar pola fundación se Fonseca desaparecese.

Nestes primeiros anos a única docencia do Colexio foi a Gramática nos seus tres graos, menores, medianos e maiores, e para iso contratáronse os primeiros mestres e regulamentouse elementalmente o traballo académico.

Cando morreu en 1542 o bacharel Pedro de Vitoria, o único catedrático do Estudio Vello, rematou a docencia deste. O ensino trasladouse ó vello Hospital e as rendas do Estudio incorporáronse definitivamente ó

7. A Fraguas: *Historia del Colegio de Fonseca*, 20 -21.

8. Texto de M. J. Justo - M. Lucas Álvarez, *Fontes documentais...*, 589-596.

9. Editou o testamento M. Sendín Calabuig, *El Colegio Mayor del Arzobispo de Salamanca* (Salamanca, 1977), 207-256.

Colexio-Universidade. Concluía así unha etapa, o Estudio que fundaran Lopo Gómez e Diego de Muros desaparecía case sen deixar traza, e o Colexio que fundara Alonso de Fonseca comezaba a súa historia e inauguraba unha época nova na vida cultural de Compostela.

Nos anos centrais de 1550-1551 pódese comproba-lo funcionamento desta pequena corporación académica e sobre todo a presenza de mestres cualificados coma Álvaro de Cadaval, Juan del Cano e Lorenzo Pérez¹⁰. Con todo, como ían desaparecendo pouco a pouco os testamenteiros de Fonseca -López de Ulloa morrera, e Simón Rodríguez e o Conde de Monterrei estaban ben enfermos-, había que lle po-lo ramo ó proxecto. Desta vontade de consolida-lo Colexio veu a crise máis grave da institución compostelá, porque se discutía sobre a solución para saca-lo Colexio do letargo no que parecía sumido: o Conde de Monterrei e mailo Arcebispo de Santiago, don Juan Álvarez de Toledo, manifestábanse a prol de lle entrega-lo Colexio á Compañía de Xesús, e o Cabido e mailo Concello eran partidarios dunha Universidade polo estilo salmantino e non estaban dispostos a lles entrega-lo Colexio ós xesuítas.

AS DECISIONS DA XUNTA DE EXECUCIÓN TESTAMENTARIA

No verán de 1552 negociaban sobre a entrega da Universidade á Compañía de Xesús. A Compañía ía organiza-los dous colexios: o de Gramática, instalado no vello Hospital de Santiago co título de San Xerome, e o de Santiago, para Artes e Teoloxía, no edificio novo do Franco; estes centros habían outorga-los graos académicos baixo a única dependencia do seu futuro rector, e os colexiais de Artes e de Teoloxía serían en exclusiva da Compañía de Xesús. Había un edificio e unha dotación que chegaría ata 700.000 maravedís anuais, e a maiores o salario dos lectores xesuítas¹¹.

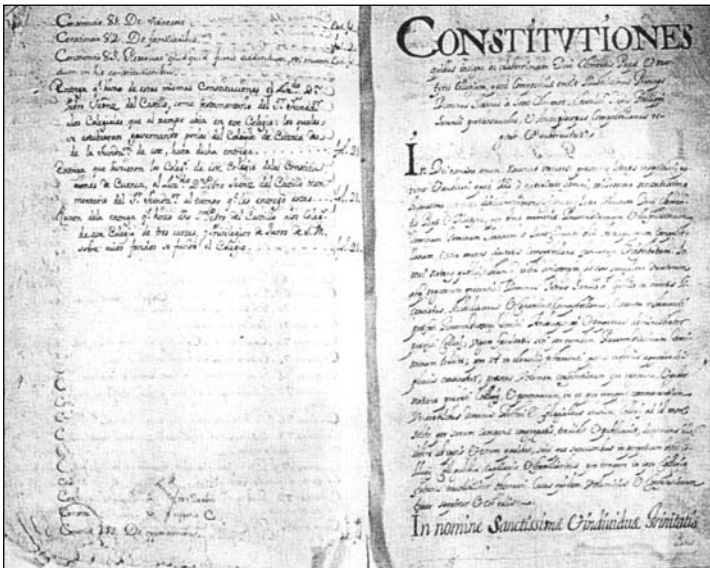
O Arcebispo Álvarez de Toledo apoiaba con toda a súa influencia na Curia Romana e na Corte de Carlos I que se crease o colexio-seminario, e a Compañía de Xesús chegou a formular naquel momento un programa de formación universitaria para Galicia no que se admitía que a fundación fonsecana evolucionaría gradualmente camiño dunha universidade completa¹².

Pero en Santiago non había ambiente propicio para acolle-la idea, empezando pola desconfianza do cabi-

10. A. Fraguas, *Historia...*, 35-37 e E. Rivera Vázquez, *Galicia y los Jesuitas. Sus colegios y enseñanza en los siglos XVI al XVII* (A Coruña, 1989), 15-16.

11. E. Rivera, *Galicia y los Jesuitas...*, 17 e ss.

12. E. Rivera: *Galicia y los Jesuitas...*, 17-34.

Constitucións latinas do Colexio de San Clemente de Pasantes, dadas no ano 1635 por Pedro Sanz del Castillo como único executor testamentario supérstite do Arcebispo fundador.

do e do concello, e logo houbo dúas posicións: ou crear unha universidade verdadeira con facultades de Artes, Teoloxía e Cánones, ou promover un colexio-seminario que aportase cregos exemplares a cargo da Compañía de Xesús. Desde ámbalas dúas posicións dicían ser intérpretes xenuíños de Don Alonso de Fonseca.

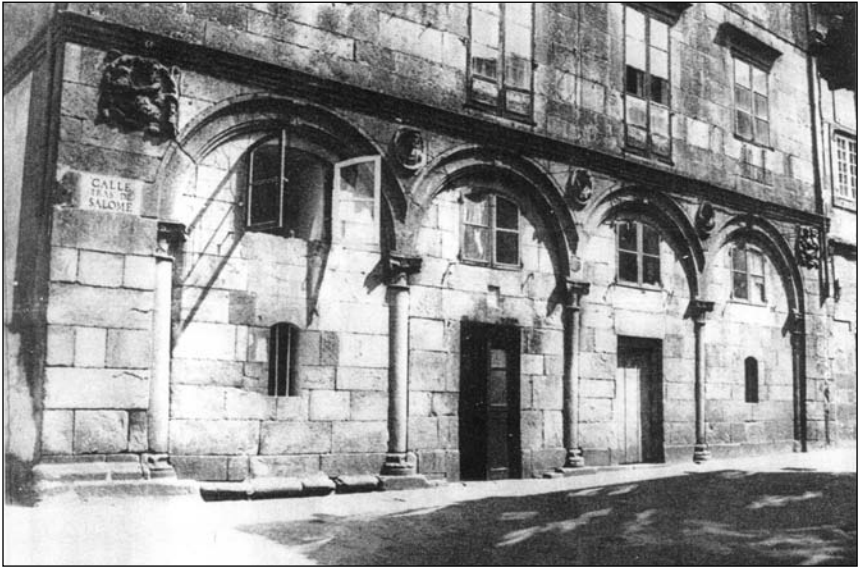
O Cabido compostelán, con Simón Rodríguez sobranceando, e mailo concello querían que a Universidade-Colexio fose un corpo único, con goberno propio, e que a Compañía puidese colaborar unicamente nas ensinanzas de Gramática e de Artes, sometida ás Constitucións

da Universidade en curso de elaboración. Aspiraban a unha Universidade completa, e no seu centro as novas facultades de Teoloxía e Cánones.

Durante 1553-1554 os composteláns formulan as súas esixencias e tentan contratar de contado os profesores para empeza-la marcha da nova universidade; pola súa banda, os xesuítas, dirixidos por Jerónimo Nadal, procuran unha decisión do Cardeal Álvarez de Toledo que acabe de vez coa porfía¹³.

Á vista destas actitudes, os testamenteiros de Fonseca presentaron tamén a súa alternativa, e mesmo che-

13. E. Rivera: *Galicia y los jesuitas...*, 39-40.

Pazo de Fonseca. Non se conserva máis có primeiro corpo desta fachada, que no estado orixinal tiña as arcadas libres formando un soportal. É probable que sexa obra de Gil de Hontañón

garon a da-los pasos legais para que se puxese en marcha.

Nos meses de Xullo e Agosto de 1551 xúntanse en sesión permanente os titulares da Testamentaría, o Conde de Monterrei e o licenciado Simón Rodríguez, para ver de organiza-lo estudio fundado por Fonseca¹⁴; desta xuntanza saíron decisións importantes que se habían pór en marcha de contado.

Na primeira quincena de Setembro de 1551 danse estes pasos:

- O día dous quedan vacantes as cátedras, suspendidas as leccións e

retirados os salarios ós profesores; permanecen en activo só o rector e os consiliarios do colexio que serán responsables da institución.

- O día tres, os testamenteiros e o rector fixan edictos novos declarando perentoriamente a suspensión establecida, e notificánselles individualmente ós rexentes mestres Juan Cano e Noguerol.

- O día doce, outra decisión: restablécense durante un ano a cátedras e os rexentes, Juan Cano segue de preceptor de Gramática para medianos e menores, cun salario de cen mil maravedís anuais, Álvaro de Cadaval será

14. M.P. Rodríguez Suárez: *La Universidad de Santiago de Compostela en el siglo XVI*, 111-161 (Tese de doutoramento inédita).

preceptor de menores, axudado por Lorenzo de Paz, e o Licenciado Villagrán segue tamén en activo.

- E o día quince o Colexio de Fonseca queda constituído Universidade: *“disponemos e ordenamos que aya escuelas e universidad e ansi se llame e lo sea, de la mesma manera que los estudios e unibersidad de Salamanca y de Balladolid y de otros estudios generales que ay en estos reinos de España”*.

De consecuencia, o 15 de Setembro de 1551 establecen no Hospital Vello o esqueleto da Universidade Compostelá: unha sé para aulas e un colexio para estudantes. Pero fóra deste acto constitutivo, segue todo igual: as ensinanzas non pasan da Gramática nos seus tres graos de menores, medianos e maiores, que a exercen tres rexentes e un repetidor; o edificio da Rúa do Franco, onde van as aulas e mailo colexio, está en obras, e a normativa para rexe-la nova universidade está sen elaborar.

Con tódalas propostas descritas, había que escoller unha. O cabido, con Simón Rodríguez á fronte del, optara pola Universidade estilo Salamanca, ofrécelles ós xesuítas unha participación na nova universidade e négalle-la dirección, que era o que quería a Compañía; o Conde de

Monterrei parece que está disposto a lles entrega-la Universidade ós xesuítas, pero entrementes el mesmo xestiona en Salamanca e en Valladolid a redacción dos estatutos e a contratación de profesores novos; á vista daquilo, os xesuítas deciden afastarse definitivamente do proxecto, porque son conscientes de que en Santiago non lles han deixar levar a cabo o modelo de Universidade que queren implantar¹⁵.

O 25 de Outubro de 1553, os testamenteiros promulgaban nunha acta as novas Ordenanzas da Universidade Compostelá; alí aparecen as cláusulas fundacionais de Fonseca e quedan establecidas as ordenanzas da nova Universidade¹⁶:

1.- Institúen a *“universidad, claustro y escuelas generales”*, con sé *“en esta çiudad de Santiago y en las casas que al presente estan edificadas”*.

2.- No claustro universitario participarán os testamenteiros, os superiores relixiosos de Santiago, o rector e os consiliarios, o provisor en función de xuíz conservador, os rexentes, o rector do Colexio e os doutores incorporados e mais un rexedor compostelán que depute o Concello. Quedan a cargo do claustro as provisións de cátedras e de oficios, as elec-

15. E. Rivera: *Galicia y los jesuitas...*, 36-37.

16. M.P. Rodríguez Suárez: *La Universidad de Santiago...*, 133-150.

cións para oficios universitarios, os salarios; ademais, controlará a Facenda universitaria e terá obriga de mandar periodicamente visitadores seus ás propiedades e ós titulares das rendas para comprobárlle-lo estado e esixir rendemento de contas.

3.- Facultades de Gramática, Teoloxía, Artes e Cánones con tres cátedras por facultade e unha cátedra engadida de Instituta.

4.- Dous bedeis que controlarán a seguridade, a hixiene e a regularidade da actividade docente.

5.- Visitador anual nomeado polo cabido compostelán, que no seu oficio terá que proceder conforme as normas especiais dispostas por Fonseca no seu testamento.

6.- Xuíz conservador do estudio. Este oficio terá que recaer regularmente no provisor da Igrexa de Santiago.

7.- O Colexio de Santiago Alfeo, financiado pola Universidade, rexerase en todo polos Estatutos do Colexio de Santiago de Salamanca e terá doce colexiais do Reino de Galicia (metade do arcebispado de Santiago e metade das catro sés episcopais galegas) e catro familiares, que os elixirán regularmente o rector e os consiliarios do Colexio, segundo os estatutos particulares que se redactarán no seu momento.

Consecuentemente cos pasos dados nos anos 1551-1553, o día primeiro de Novembro de 1553 a xunta testamentaria procedía a nomear oficialmente o rector e mailos consiliarios, os colexiais, os capeláns e os familiares, o escribán, o médico e o barbeiro do colexio. E remataba provisionalmente a institución da nova Universidade Compostelá, á marxe do Arcebispo Álvarez de Toledo, que aínda teimaba en lle encomenda-la nova academia á Compañía.

O DOUTOR CUESTA EN GALICIA

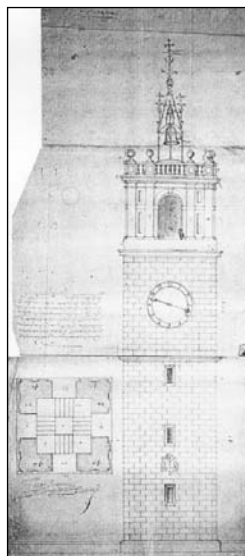
Nada máis acaba-lo diálogo cos xesuítas, empezou en Santiago outra querela, agora entre a xunta testamentaria e mailo Cabido. Aquela seguía co seu proxecto de construír paso a paso a nova universidade, consultaba con letrados esquemas para unhas Constitucións novas e buscaba graduados para cubri-las cátedras e os colexios. O Cabido, á vista do lenta que ía a xunta, resolveu procurar pola súa conta a implantación inmediata da Universidade en tódolos aspectos. A actitude do Cabido, que case nin se detecta na documentación, queda patente no verán de 1555, cando aparece en Santiago un comisario real para pór en marcha a Universidade.

Probablemente o Cabido mandaría a Valladolid, na primavera de 1555, un emisario encargado de apura-la decisión universitaria. En Valladolid

estaban a Corte e o príncipe Felipe II á súa fronte, o Consello Real e mailo Conde de Monterrei, e iso propiciaba unha resolución rápida. E en Abril convocan a Valladolid ó Doutor Andrés Cuesta, mestre de Alcalá, para organizar definitivamente a Universidade de Santiago. Tiña un prazo de cento cincuenta días, que terminaban o 26 de Xuño¹⁷.

O doutor Cuesta redactou o seu proxecto en Valladolid, preto do Conde de Monterrei e sobre todo de Felipe II; residiu alí durante os 150 días marcados, e oito máis que el engadiu. O 3 de Xullo marchou camiño de Santiago cos seus papeis en orde; convidara ó Conde a ir canda el e marcoulle termo de corenta días para se encontraren en Compostela e pór en marcha a comisión real e o proxecto formulado. Desde logo, non era máis ca unha formalidade xurídica, porque as decisións xa se adoptaran e a Corte sancionáraas. Ben o entendeu o Conde, que quedou en Valladolid e só se preocupou de esixir xuridicamente as garantías de que Cuesta non prexudicaría a súa competencia de testamenteiro. Con esta finalidade cumpría o 28 de Agosto a formalidade de nomear procurador seu para tódolos efectos ó rexedor compostelán Fructuoso de Ulloa¹⁸.

Daquela Cuesta xa empezara o seu labor: o día 13 de Agosto declarou concluído o prazo de comparecencia do Conde, e con iso quedou nas súas mans a decisión¹⁹; o día 18 de Agosto publicou un edicto de convocatoria de 23 colexiaturas, 12 de Gramática para o Colexio de San Xerome e 11 para o Novo Colexio (11 colexiaturas, 1 capelán e 4 familiares) con estas condicións: estudos previos de Gramática para colexiais e capeláns, idade entre 16 anos e 25, pobreza demostrada e veciñanza no Reino de Galicia, convocatoria a oposición para as pra-

Proxecto da torre Fonseca coa sinatura do que era Rector, Diego Suárez de Tangil (1599), que se supón que autoriza a obra que comezara Mateo López no ano 1600

17. Provisión real en M.P. Rodríguez Suárez, *La Universidad de Santiago...*, 165-166.

18. M.P. Rodríguez Suárez: *La Universidad de Santiago...*, 117-120.

19. M.P. Rodríguez Suárez: *La Universidad de Santiago...*, 124-127.

zas mencionadas con prazo aberto ata o 15 de Setembro e prorrogado durante 10 días.

En convivencia cos testamenteiros ou sen ela, Cuesta anulaba coa súa decisión a anterior creación universitaria e poñía en marcha o único que era posible daquela: os estudos de Gramática e os de Artes. Era unha ilegalidade manifesta, porque suplantaba a xunta testamentaria e defraudaba en parte as esperanzas compostelás de crear unha Universidade completa con cátedras de Artes, Teoloxía e Cánones. Ei-la obxección máis forte que lle fan en Santiago, expresada reiteradamente polo procurador do Conde de Monterrei, Frutuoso de Ulloa, en varias denuncias sucesivas.

Consecuentemente, en 1555 e gracias á intervención real, púxose en marcha a que con razón se lle ha chamar nos documentos modernos A Real Universidade de Santiago.

A UNIVERSIDADE DO DOUTOR CUESTA

En Novembro de 1555 o Doutor Cuesta dera un segundo paso transcendente formulando as novas Constitucións. Quedaban anuladas as ordenanzas da xunta testamentaria e resolto o obstáculo que se viña alegando para concluí-la fundación en tódolos seus termos: a imposibilidade de xuntar-los

testamenteiros para que elaborasen unhas constitucións definitivas.

As Constitucións do doutor Cuesta quedaban aprobadas mediante a provisión real do 26 de Xaneiro de 1557, e organizaban a Universidade segundo este esquema²⁰:

1. Claustro Universitario

Hano forma-los patróns, o arcebispo en persoa ou persoa delegada, o rector e os consiliarios, o visitador anual, os profesores e os graduados da universidade ou incorporados e os superiores relixiosos; terá competencias na administración de bens, provisións de cátedras e oficios, asignación de salarios, votacións.

2.- Facultades e cátedras

Gramática:

-Cátedras:

- maiores • medianos • menores

Artes:

- Cátedras trienais:

- Súmulas • Lóxica • Filosofía

Teoloxía:

- Cátedras cuadrienais:

Teoloxía Práctica ou Moral (casos de conciencia) e sacramentos a cargo do cóengo maxistral.

20. Texto completo das Constitucións en M.P. Rodríguez Suárez, *La Universidad de Santiago...*, 163-347.

Teoloxía Escolástica: as catro partes da Summade Santo Tomé.
Concilios e Escritura.

Complementos: Cátedra de Esfera e Matemáticas²¹.

3. Lecturas e exercicios

Gramática

4 leccións diarias, dúas matinais e dúas vespertinas, unha lección e unha reparación, ás horas 7, 8, 14 e 15 (con variación no verán).

Menores:

I.- Conxugacións e declinacións latinas con lecturas de textos.

II.- Textos comentados de Catón, de Terencio e de Miguel Verino.

III.- Lecturas comentadas de autores latinos.

IV.- Reparacións vespertinas.

Medianos:

I.- Poetas latinos con comentarios e preguntas.

II.- Nebrija, Libro IV.

III.- Textos de Cicerón e de Salustio expostos.

IV.- Reparacións das leccións do día.

Maiores:

I.- Nebrija, Libro V, con exercicios orais e escritos.

II.- Traxedias latinas.

III.- Comentarios de textos de César e de Cicerón.

IV.- Reparacións con lecturas de humanistas, por exemplo de Lorenzo Valla.

Artes

I.- Súmulas con 3 leccións diarias e reparacións vespertinas (quitado os Xoves e os Venres) para estudialas Súmulas e o Perihermeneias.

II.- Lóxica: Lóxica e Física aristotélicas co mesmo horario.

III.- Filosofía, Filosofía Natural e Moral no mesmo horario, sen reparacións vespertinas.

Teoloxía

I.- Concilios e Escritura.

II.- Teoloxía Escolástica.

III.- Teoloxía Práctica (ou Casuística Moral).

Exercicios escolásticos

Sesións vespertinas dos sábados nas que se alternan os gramáticos cos seus cuestionarios, os artistas cos seus sofismas e as conclusións, e os teólogos teñen que sustentar catro conclusións xerais con concurso de toda a Universidade.

4. Goberno e Administración

- Dignidades e oficios: rector anual, membro do Cabido, suplido

21. M.P. Rodríguez, *La Universidad de Santiago...* Apartado 2.2. Constitución XXXIII.

eventualmente por un Vicerrector e dous consiliarios anuais.

- Secretario que redacta as causas e as actas.

- Bedel encargado de mirar polo edificio, do calendario escolar e das multas.

- Visitador anual, designado polo Cabido compostelán.

- Mordomo e tesoureiro, encargado da facenda universitaria, dos cobros, pagamentos e salarios e da contabilidade; rende contas perante o visitador anual.

5. Facenda e xestión dela

- Beneficios eclesiásticos, rexidos polas normas canónicas de presentación e padroado.

- Arrendamentos e foros coas súas rendas en diñeiro e en cereal.

- Apeos periódicos das propiedades por unha comisión designada polo claustro universitario.

- Salarios pagados en dous prazos anuais.

- Premios e gratificacións en concursos literarios.

- Arca da Universidade para gardar as escrituras, sobre todo o cartula-

rio da Universidade e mailo diñeiro remanente que utilizan ante todo para compras de nova facenda ou para obras.

6. Vida corporativa

- Eleccións rectorais anuais na véspera do San Lucas, o 17 de Outubro.

- Claustros ordinarios: un ó mes.

- Matriculación de estudantes: 18-28 de Outubro.

- Protocolo universitario de tipo xerárquico tocante a precedencia, cerimonia e insignias.

- Graos académicos de mestre ou doutor necesarios para acceder ás rexeccións.

- Disciplina académica relativa a secreto xuramentado, puntualidade, ausencias sen xustificar, indumentaria colexial e infraccións que ha vixia-lo bedel.

7. Os colexios

Contémplase o funcionamento de dous colexios que sigan con pequenas variantes as Constitucións do Colexio de Santiago de Salamanca, nas dúas versións de 1539 e 1552²².

Colexio "principal" de Santiago Alfeo

Para colexiais teólogos e artistas, instalado no edificio da Rúa do Franco.

22. Edición de Luis Sala Balust, *Constituciones, estatutos y ceremonias de los antiguos colegios seculares de la Universidad de Salamanca*, IV (Salamanca, 1966), 169-218.

Características dos colexiais:

- Procedencia galega: cinco da Igrexa de Compostela e dous de cada unha das demais igrexas, e a maiores dous capeláns.

- Idade: de 16 anos a 25, ampliado ata 29 para os capeláns.

- Saúde e decencia de costumes propia de cregos.

- Currículo previsto de Artes e de Teoloxía nunha estadía improrrogable de oito anos.

Oficios colexiais:

- Rector e consiliarios, elixidos mediante votación anual, o día de San Lucas (o 18 de Outubro). Presiden as capelas ou claustros mensuais, procuran o aprovisionamento anual do colexio, controlan a vida colexial, sancionan as transgresións segundo as constituicións e réndenlles conta ós seus sucesores a base de inventarios e contas.

- Capeláns con obrigas litúrxicas (misa diaria e sufraxios polo fundador) e asistenciais (atención médica e relixiosa ós enfermos).

- Despenseiro, encargado das contas anuais e das racións alimenticias que se lles serven ós colexiais.

- Servidores e oficiais menores (denominados *familiares*): cocíneiro, encargado do pan, encargado do refectorio e porteiro.

Disciplina colexial:

- O porte do colexial caracterízase polo hábito e as insignias, a fidei-

dade xurada á institución, a insuficiencia económica probada, o respecto ó protocolo interno e externo, a moralidade de célibe e maila práctica relixiosa (misa diaria e cumprimento pascual).

- A disciplina colexial esixe silencio nas cámaras, lectura no comedor, clausura nocturna e acompañamento diurno, residencia estatutaria de dez meses; igualdade e uniformidade na mesa, quitado en caso de enfermidade.

Dedicación académica:

- Implica asistencia obrigada ás leccións, participación en calidade de relatores e argumentantes nos exercicios escolásticos (sofismas, conclusións e retesías) que se realizan no refectorio os domingos antes da cea e os luns e os venres nas sobremesas.

Colexio menor de San Xerome

Para gramáticos, instalado provisionalmente no Hospital Vello da Acibeche-ría, porque esperan conseguir sé nova cabo do colexio principal. Organizase conforme estas pautas disciplinarias do Colexio de Santiago Alfeo.

- Albergará 12 colexiais gramáticos que residirán no centro tres anos improrrogables.

- Acceden ás colexiaturas desque se lles comprobe a alfabetización, a pobreza e a limpeza de costumes.

- No centro reciben o hábito colexial, mantenza e ensino gramatical nos tres graos de maiores, medianos e menores; aténdenos tres familiares (despenseiro, encargado do pan encargado do refectorio).

- A educación deles discorre baixo a guía dos seus tres rexentes ou preceptores que lles dirixen os estudos e particularmente os exercicios escolares, e tamén son responsables por quendas anuais da administración do colexio no tocante á administración da arca colexial, o fornecemento de víveres e a iluminación.

As constitucións do Doutor Cuesta queríase que fosen definitivas ata nas súas previsións para o futuro. Este non podía ser máis có da instauración das tres facultades clásicas de Artes, Cánones e Teoloxía. Cuesta contemplou este futuro nunha parte especial do seu texto titulada *Os actos e os dereitos dos graos nesta Universidade*; alí están perfiladas as titulacións de Bacharel, Licenciado e Maxisterio ou Doutorado en Artes, Teoloxía e Cánones, e sinalados os exercicios académicos que gradúan o currículo e os dereitos que teñen que satisfacen os candidatos. Pero as Constitucións de Cuesta só autorizan ós colexiais a recibir os graos académicos, e non a tódolos estudantes da Universidade. As Constitucións do doutor Cuesta converteron en realidade o proxecto de Fonseca; por fin,

Galicia tiña unha universidade con tres facultades e dous colexios dependentes, e despois de case cincuenta anos de incerteza poñíase a funcionar a Universidade de Santiago de Compostela.

A UNIVERSIDADE NOS ANOS SESENTA. OS GRAOS ACADEMICOS

Na historia da Universidade Compostelá ábrese neste momento unha paréntese de silencio de case un decenio.

Pódese supor que o Cabido compostelán empezaría a lle dar pulo ó Colexio e a introducir as ensinanzas de Artes e de Teoloxía, e que se empezarían a aplicar as novas constitucións.

A información do visitador e cóengo Rodríguez²³ realizada en 1564 presenta a vida universitaria en pleno desenvolvemento e constata as deficiencias das constitucións de Cuesta, concisas de máis para unha institución que se estaba a desenvolver. Por iso, o visitador, e probablemente tamén o claustro, reclaman neste momento a presenza de reformador real que readapte a normativa que hai e lles atribúa máis competencias ós titulares do goberno da Universidade. En 1564 a visita de Rodrigo Rodríguez patentiza o interese do corpo universitario por conse-

23. *Resulta de la visita desta Universidad y Colegio fecha por el canonigo Rodrigo Rodriguez...*, ACS, cartapacio 372.

guir de vez unha Universidade plena para Galicia. Tocante ó ensino, a universidade compostelá quería librar das limitacións que impuxera Cuesta no seu día, e por todo iso insta ó Consello Real para que autorice plenamente os estudos de Cánones.

Con todo, ó que aspiraba nos anos sesenta o claustro, que xa chegara a se-lo órgano de goberno universitario, era a conseguí-los graos académicos para tódolos estudantes da Universidade e equipararse ó resto das universidades españolas, porque desde que empezara a funcionar-lo Colexio de Fonseca só ós colexiais lles estaba permitido recibir-los graos en Artes, Teoloxía e Cánones, a limitación que impuña a bula de Clemente VII.

A demanda formulárona oficialmente o 13 de Febreiro de 1564, e o que pedían eran exactamente dúas cousas: concesión dos graos universitarios a tódolos estudantes e creación da figura do cancelario que os outorgue. En 1564 despacháronse emisarios ó Papa, ó Rei e ó Consello Real con demandas similares.

A bula dos graos outorgouna Pío IV o 17 de Novembro de 1564, publicouna Pío V o 16 de Xaneiro de 1565 e o 10 de Decembro de 1567 fíxose pública a nova Provisión Real que establecía as graduacións na Univer-

sidade de Santiago. Os seus capítulos básicos eran estes²⁴:

- A Universidade poderalles conceder-los graos ós estudantes, de Santiago ou doutras universidades, que teñan feitos os cursos sinalados para acadar-lo grao, cos mesmos dereitos e os mesmos privilexios cós graduados noutras universidades de España.

- O tribunal que examine e conceda os graos estará formado por cinco doutores ou mestres, e tres deles terán que interrogar ó candidato sobre o tema.

- Poderanse incorporar á Universidade de Santiago tódolos licenciados doutras universidades.

- Para se graduar de bacharel en Teoloxía será obrigatorio ser antes bacharel en Artes.

- Para recibir-lo grao en Teoloxía é obrigatorio examinarse do Mestre das Sentencias, respondendo ás obxeccións dos membros do tribunal.

- Para se graduar de Licenciado en Cánones o exame incluírá unha lección de Decreto e outra das Decretais. Ó candidato proporánselle tres puntos do Decreto e outros tres das Decretais, e terá que escoller un de cada.

24. O texto da Provisión Real de Felipe II, dada en Madrid o 10 de Decembro de 1567, en M.P. Rodríguez Suárez, *La Universidad de Santiago...*, 335-342.

- Depois de lle indica-las leccións de exame ó candidato, terá un tempo máximo de trinta horas para preparalo.

- Queda establecida unha orde de precedencia segundo a antigüidade do grao para tódalas xuntas e tódolos actos universitarios.

- As propinas dos graos daránse-lles só ós que estean presentes na graduación.

- Para se examinar e recibi-lo grao preferirase o graduado máis antigo no grao precedente.

- As probas realizaranse perante o Cancelario, o decano da facultade e o do tribunal examinador.

Os Estatutos de Graos dábanlle a maioría de idade á Universidade Compostelá. Así o celebraron os membros do claustro académico en Xaneiro de 1568; en efecto, o 19 dese mes difundían unha convocatoria e invitación a tódolos graduados que quixesen optar pola incorporación ó claustro universitario. Os doutores en Teoloxía e en Cánones e os mestres en Artes podían presenta-los seus títulos en claustro xeral, na súa sé nova, que era a capela catedralicia de Don Lope, dentro do prazo de seis días, para os comprobar e proceder de inmediato a revalidalos²⁵.

Fachada do Colexio Maior de Santiago Alfeo (Fonseca)

Os anos 1565-1567 foron determinantes para o futuro da Universidade compostelá: empezaron as visitas reais, recibíuse a bula de Pío V na que autorizaba as graduacións propias da Universidade, e abolía a restricción do fundador en prol de só os colexiais do Colexio Maior, e obtivéronse de Felipe II os primeiros Estatutos de Graos.

AS VISITAS REAIS: A CONSOLIDACIÓN DEFINITIVA DA UNIVERSIDADE DE SANTIAGO

A visita de don Pedro de Guevara.

A práctica da visita real ás institucións públicas e particularmente ás universidades afianzárase no período

25. Texto sen cita de procedencia en S. Cabeza de León, *Historia*, II, 97.

dos Reis Católicos. En Santiago había que a esperar de consecuencia da actitude que mantiveran verbo da Coroa, invocándoa como promotora da Universidade e reclamando a intervención dela en cada paso dos que levaron ata a constitución da universidade. Pero as dúas primeiras intervencións da Coroa, a de Cuesta en 1555 e a de Gasco en 1564, non tiñan carácter de inspección real senón de comisión organizadora.

Ha ser en 1566 cando este procedemento chegue tamén a Compostela. A comisión demanda do Rexente da Audiencia de Galicia, Don Pedro de Guevara, unha inspección da sé da Universidade e dos integrantes do corpo universitario: rector, claustrais, consiliarios, catedráticos, colexiais, familiares e oficiais; da facenda e do estado de gastos e débedas coas contas precisas a render polo mordomo, as execucións e as penalizacións; das graduacións; dos costumes nos comportamentos, o traxe e a conducta persoal; da normativa en vigor de constitucións, visitas precedentes e decretos da visita en curso²⁶.

E o 9 de Maio de 1566 vén a primeira visita real á Universidade.

Guevara intervéñ durante seis anos en virtude da Comisión Real recibida, pero só coñecemos dúas actas nas que promulga os resultados

da visita. A fins de 1566 promulga os seus primeiros decretos. Refírense sobre todo á organización burocrática e establece estas normas:

- Confección das actas e escrituración delas no Libro de Claustros co referendo do rector, dos claustrais e subscripción do secretario, trala lectura e a aprobación de cada acta.

- Novo Libro-Rexistro de cátedras, no que consten a cédula de convocatoria, a noticia da vacante, os edictos de concurso e maila acta completa da oposición (opositores con nome e títulos académicos, temas sorteados, lección de oposición, votación claustral e sentenza de adxudicación da praza).

- Libro de colexiaturas.

O 7 de Abril de 1569 volveu comparecer Guevara perante o claustro universitario e promulgou solemnemente o resultado da seguinte visita; alí presenta os fallos e as necesidades da institución: establecer definitivamente as constitucións e os estatutos; irregularidade en cumpri-lo programa escolar, sobre todo os profesores de Cánones; ausencias dos profesores, sen designación previa de substitutos; paso fraudulento dos gramáticos a outras facultades; falta dun Libro de matrículas para os colexiais;

26. M.P. Rodríguez Suárez, *La Universidad de Santiago...*, 349-353, e en Cabeza de León, *Historia*, III, 291-293.

o incumprimento dos deberes relixiosos dos colexiais; transgresións da orde nos graos; os banquetes e os gastos excesivos sobre todo en propinas e en festas; descontrol da facenda da Universidade e falta de seguimento dos delictos en curso; orde xerárquica nas comparencias académicas; os salarios excesivos dalgúns oficiais, por exemplo o bedel.

1. HÉRCULES. 2. PIERRES. 3. DRAGÓN. 4. DRAGÓN. 5. PAIAN. 6. SANTIAGO. 7. SAN PEDRO. 8. SANTA CATARINA. 9. SANTO ILDEFONSO. 10. SAN PAULO. 11. SANTO ISIDORO. 12. SAN GREGORIO MAGNO. 13. SANTO AMBROSIO. 14. SANTO AGOSTINO. 15. SAN XEROME. 16. SAN LEANDRO. 17. LUCRECIA. 18. 19. ESCIPIÓN. 20. HELIOGÁBALO. 21. SANTIAGO ALFEO. 22. A VIRXE DOS PRACERES.

Fachada do Colexio Maior de Santiago Alfeo (Fonseca). Identificación das representacións, segundo Antonio Aguayo.

A presenza de Guevara en Santiago debeu ser importante e tamén conflictiva, porque tivo que proceder contra moitas persoas e oficiais nos que detectara irregularidades. De aí se entende que o claustro se manifestase especialmente reticente verbo da súa actuación, presentando respostas autoxustificativas e excepcións fronte ás actuacións do visitador, o procedemento habitual en todas as confrontacións²⁷.

Así e todo, a visita de don Pedro de Guevara non resolveu unha parte dos problemas da Universidade compostelá, e nos anos setenta o claustro universitario demandaba un corpo legislativo novo para substituí-las Constitucións puramente programáticas do Doutor Cuesta.

A Universidade crea unha Comisión para elabora-las novas constitucións e invitar ós mestres a formular memoriais con propostas de reformas. As capítulos presentados polos particulares e polo claustro universitario apuntan insistentemente cara estes temas:

- Definición da xurisdicción do Rector e da do Claustro.

- Institución do estatuto do cancelario segundo a bula de Pío V.

27. Sobre a reacción do claustro en 1572 V. S. Cabeza de León, *Historia*, I, 80; un memorial sobre ese asunto en ACS, cartapacio 372.

- Autonomía da Universidade verbo do Cabido, sobre todo no referente ás visitas anuais, que se deberán limitar só os colexios.

- Evita-las ausencias de catedráticos e de lectores, por xestións e oficios do arcebispado que se lles encomendan periodicamente.

- Normativa concreta sobre multas ós ensinantes por parte do bedel.

- Provisións de cátedras, graduacións de teólogos, leccións de Gramática, claustros universitarios.

A VISITA DE DON PEDRO PORTOCARRERO: A REFORMACIÓN

Portocarrero é o segundo protagonista oficial no proceso da Universidade compostelá de cara a institucionalizarse Universidade Pública. El, home de leis e de goberno, licenciado en Cánones e en Leis, cóengo de Sevilla e oidor da Real Chancelería de Valladolid, viña a Galicia para dirixi-la Audiencia do Reino. Unha das súas competencias neste cargo era a visita e reforma da Universidade de Santiago²⁸.

A visita e reforma de Portocarrero ten a orixe en Madrid o 24 de Decembro de 1576, na Provisión Real de Felipe II pola que se lle encarga esta difícil tarefa. Ademais da designación

hai uns preceptos concretos formulados en cláusulas separadas nas que se expresan os obxectivos da visita. Están enumerados dez aspectos a tratar: rector e claustro, vacantes e provisiones, programa de lecturas, graduacións, vida estudiantil e colexial, facenda e rendas, negocios e preitos sen solucionar, colexios e obras da Universidade, excesos notables da poboación estudiantil, hospital, capela e librería universitarias. Hai tamén tres preguntas de contexto: nome e experiencia de cada declarante, cousas que conveña reformar e notoriedade das informacións subministradas. Con estas pautas confecciónase o interrogatorio que se lles vai realizar ós declarantes, que son sempre persoas cualificadas dentro do corpo universitario.

En Novembro de 1577 presentouse Portocarrero en Santiago. Convocan o claustro para o día 30 e alí requírenlle en voz alta a provisión real. Dous días despois empezan os interrogatorios e perante o visitador van desfilando as autoridades e os oficiais universitarios.

Cada xornada da visita compléctase con este e con outros asuntos de inspección. En horas diversas do día visítase e interrógase ós oficiais da facenda universitaria, as cátedras e as dependencias, os escribáns realizan as

28. Texto íntegro da visita de Portocarrero en M. Romaní Martínez - M.P. Rodríguez Suárez: *A Real Universidade de Santiago. Actas da visita do licenciado D. Pedro Portocarrero (1577)*, Santiago, 1992.

pesquisas e apeos das propiedades e tómanse as contas das distintas administracións.

TEMAS TRATADOS NA VISITA DE PORTOCARRERO

1. O claustro universitario

Na visita patentízanse bastantes desaxustes dos que o responsable é o claustro univesitario co rector á fronte. Afectan moi especialmente ás provisións de cátedras, non anunciando a tempo as vacantes nin os edictos de convocatoria; ás ausencias dos catedráticos, autorizados indebidamente a ausentarse por motivos de negocios arcebispaís ou da Universidade; ás graduacións, que non se cumpre a orde dos graos; ás substitucións nas cátedras, previstas e constantes, que habería que fixar tocante a salario e a requisitos académicos; ós oficios de mordomo e bedel, que se realizan con moito descoído, o primeiro causa desaxustes polo que tarda en da-las libranzas anuais e ofrece-los hábitos colexiais, e o segundo por descoida-la atención ás conclusións públicas dos colexios e sobre todo á librería, aínda inaccesible.

2. Cátedras e oficios

As provisións de cátedras e oficios realizábanse no claustro universitario, nun ambiente multitudinario, porque concorrián tódolos docentes, os doutores e os superiores relixiosos de San Martiño, Santo Domingo, San

Francisco e Conxo; había que reduci-lo claustro ou polo menos arbitrar un claustro reducido para o máis urxente, que era a provisión de oficios anuais. As solucións que se manexaban eran excluír ós superiores relixiosos, ós doutores non residentes en Compostela, ós graduados menores de 25 anos, ós doutorados de había menos de tres meses e ós graduados de Artes que non tivesen cursados catro anos de Teoloxía.

3. Ensino

Nos anos setenta impartíanse cunha certa regularidade as ensinanzas de Teoloxía, Artes e Gramática, e tentaban regulariza-la docencia de Cánones.

Os cursos de Gramática eran os máis concorridos, cos colexiais de San Xerome e sobre todo estudantes non colexiais; a Gramática, nas tres seccións de Maiores, Medianos e Menores, conseguira regularizarse, e só se indicaban algúns fallos de pouca importancia nos rexentes.

En Artes había bastante irregularidade no cumprimento dos programas, e sobre todo nas ausencias dos mestres que sentaran o costume de que os substituísen alumnos adiantados.

En Teoloxía os profesores eran competentes e cumpridores, pero as súas numerosas ausencias perturbaban a regularidade da docencia.

As ensinanzas de Dereito Canónico eran as máis conflictivas. Foron a gran aspiración dos colexiais de Fonseca e do Claustro universitario. Daquela queixábanse do irregularmente que se estaban impartindo, e a un tempo aspiraban a que o cadro académico delas se completase e acabase constituíndo unha Facultade universitaria completa na que se outorgasen graos académicos en Cánones e en Leis.

4. As graduacións

Desde 1566 a Universidade tiña uns estatutos de graos nos que se establecían os actos académicos, especificando os temas e maila composición dos tribunais, pero non se prevía o rito de solemnidade que tería a celebración nin moito menos os banquetes. Xa en 1577 creárase unha tradición festiva na que entraban o académico, o procesional e mailo culinario dunha maneira moi concreta.

Os bachareis que aspiraban á licenciatura e ó doutorado ou maxisterio, estaban obrigados a presenta-la documentación do seu título e a probar que realizaran os estudos de licenciatura polo menos durante tres anos. O primeiro acto era o exame, que consistía nunha lección en presenza do cancelario, do padriño e dos cinco examinadores.

A investidura do grao recibíase na capela catedralicia de Don Lope de

Mendoza. O candidato, o rector e o cancelario chegaban en comitivas distintas. No acompañamento o graduado loce insignias, anel e libro. No caso de acceso ó doutorado, o acompañamento facíase a cabalo. Ó final viña o banquete, que eventualmente se podía redimir con propinas, e isto era pouco grato para os participantes.

Menos atraentes resultaban as incorporacións de graduados doutras universidades, e para elas tamén querían unha normativa específica na que se establecesen os niveis de revalidación, os dereitos que había que sufragar, as obrigas contraídas e sobre todo os prazos esixibles para os mestres e os rexentes que se contrataban en Compostela con titulación foránea.

5. Colexiais e estudantes

A Universidade tiña a sé nos dous colexios: o colexio de Santiago Alfeo e o de San Xerome. Dentro dos muros do Colexio principal estaban as aulas, a biblioteca, a arca e sobre todo os colexiais que tiñan co seu voto un peso determinante na marcha da institución universitaria. Na visita obsérvanse os procedementos seguidos nas provisións de colexiaturas, os criterios de admisión, a disciplina colexial dos moradores, ademais de controla-las contas e os gastos.

Nas admisións rompíase a miúdo a norma fundacional de pobre-

za e discutíase se esta condición lle tiña que corresponder ós pais ou ó candidato, nalgúns deixábase esquecida a esixencia canónica de lexitimidade, porque unha parte boa dos colexiais admitidos eran fillos de cregos, e a miúdo tamén quedaba esquecida a norma dos continxentes dos bispados que por norma fundacional estaba prevista para o Colexio Maior.

Demandan que San Xerome sexa só de artistas e Santiago exclusivamente de teólogos, porque o que interesaba era conseguir unha clerecía de calidade consonte os desexos do Arcebispo Fonseca, e a un tempo suxíren introducir colexiais canonistas no Colexio Maior.

Na visita quedan reflectidos os gastos excesivos dos colexios. A solución económica para os colexios había que a procurar nunha regularidade maior na xestión e sobre todo nun plano de aprovisionamentos e obras que levaría a realizar adquisicións de víveres e a almacenalos.

A maior preocupación do goberno da Universidade está agora na educación moral dos estudantes de San Xerome. Hai unha solución que indican a maioría dos claustrais: encargár-lle-lo ensino da Gramática ós Padres da Compañía de Xesús. Non discute ninguén que son os mellores para ensi-

na-los estudantes pero vese un certo temor a introduci-los xesuítas na Universidade. De levaren para a súa casa ós estudantes, quedaría a Universidade baleira; ademais, esperaban que ensinasen gratis. Non conviña pagár-lle-lo salario habitual dos rexentes contratados ata daquela, porque sería excesivo para eles, e si que conviña darlles unha boa esmola; desa maneira, habíanse aforrar moitos marabedís, que falta lle facían á Universidade para iniciativas novas. Indican a posibilidade de lles encargala dirección e o ensino dos gramáticos en San Xerome ou no Colexio Maior, pero sempre baixo a dependencia da Universidade, de maneira que os tres mestres de gramática os examine e os aprobe o claustro. Son condicións inaceptables para a Compañía que ata os decenios seguintes non foron minorando, e terminaron dándolle forma a un concerto coa Orde Xesuítica en 1648 que por el o novo colexio da Compañía asumía estas ensinanzas a base da súa propia dotación²⁹.

O visitador Portocarrero aspirou aposta a rematar, na medida que puidese, a etapa fundacional da Universidade de Compostela. Para iso procurou ante todo a información máis completa sobre a vida universitaria. Consultou polo miúdo ós claustrais, escoitou tamén ós estudantes e déulle-la oportunidade de expresaren os

29. *Constituciones Reales de la Universidad de Santiago y sus Colegios*. Santiago, 1678.

seus testemuños e as valoracións a un tempo que consultaba co Arcebispo Don Francisco Blanco diversas cuestións referentes á Universidade. Ó Claustro universitario pediulle que reflectisen as súas aspiracións, con miras a incluílas nas novas Constitucións de Reformación, e quedaron representadas en varios memoriais do Claustro e do Colexio Maior nos que se expresan os desexos para un futuro inmediato e nas conclusións que reflicten con claridade e concisión os puntos que deben figurar nas Constitucións.

En resumo, o claustro solicitaba o que segue:

Universidade

1.- Obte-los graos en Leis e en Medicina e crear unha cátedra de Escritura ou Teoloxía Positiva.

2.- Un rector que proceda do claustro universitario, porque o elixían entre os capitulares composteláns, que neste oficio non encontraban atracción ningunha e descoidaban o exercicio del. O novo rector debería ter xurisdicción sobre todo o persoal académico e colexial, visita-las cátedras anualmente e esixir responsabilidades.

3.- Estabilidade dos catedráticos.

4.- Organización das graduacións, porque necesitan urxentemente un estatuto.

5.- Restricción das visitas reais.

6.- Estatuto que defina as actividades dos oficiais da Universidade: mestre de cerimonias, o bedel e o secretario.

Colexio Maior

1.- O rector e os consiliarios deben ter potestade doméstica sobre os colexiais, incluídos os mestres de Artes que viven no Colexio Maior.

2.- Os mestres de Artes e de Teoloxía deben asumir as súas ensinanza de forma completa referente ás leccións e ás conclusións públicas que hai que celebrar tres veces á semana.

3.- Os colexiais teñen que ter 25 anos, non ser titulares de beneficios curados, recibi-los graos gratuitamente consonte a súa condición xurídica de pobres, e ter cursados polo menos dous anos de Teoloxía para ser opositor a unha cátedra de Artes.

4.- A biblioteca debe ter un regulamento e atendela un colexial.

5.- As aulas corresponderanse, segundo a capacidade que teñan, coa concorrencia de alumnos nas distintas materias, e seguirán un horario marcado.

6.- As rendas do colexio percibiranse en pan e viño.

Todo isto expresaba a aspiración de todo o corpo universitario a conseguir un texto constitucional definitivo, de maneira que acabase a anarquía legislativa que había daquela.

A REFORMACIÓN REAL E AS OBXECCÍONS

Preto do século XVII, a Universidade de Santiago callaba como Real Universidade. Esta Universidade acababa de elaboralos seus proxectos normativos e con eles marcha para Madrid Don Pedro Portocarrero en Decembro de 1579, cara ó seu novo destino de membro do Consello Real.

Poucos días despois, en Xaneiro de 1580, empeza un diálogo tirante entre o Claustro compostelán e o seu axente na Corte, o Doutor Francisco Gómez. O primeiro encoméndalle ó seu emisario que xestione rapidamente as constitucións novas, que eran a substancia da Reformación, e indícalle algúns temas con transcendencia especial: a constitución de estudos particulares nos conventos composteláns, que hai que evitar sexa como sexa; a pretensión xesuítica de levar para o seu Colexio a Gramática, que quedou sancionada nunha provisión real do 19 de Xullo de 1580; a exención xurisdiccional da Universidade.

O 6 de Agosto de 1588 é unha data significativa na marcha da Universidade Compostelá, porque é a sanción real das novas Constitucións

ou Reformación, que empezara un decenio antes baixo o impulso do visítador don Pedro Portocarrero. Solemnizouse o acontecemento: houbo unha solemne recepción claustral, o 12 de Outubro; encargaron de contado copias do novo texto constitucional para lles dar ós dignitarios e decidiuse, con algunhas obxeccións, proceder de contado a imprimilo; pero en 1589, desque revisaron as novas Constitucións, aparecían preceptos que resultaban inaceptables para os mestres composteláns, por exemplo as penalización de tres ducados; o ensino da Gramática, que llo encargaran ós xesuítas e non o querían aceptar; os salarios ínfimos previstos para os emisarios da Universidade; a exigua xurisdicción do Rector, que nin procesar pode ós estudantes delincuentes; o silencio sobre as colexiaturas de canonistas no Colexio Maior, cando a Facultade de Cánones está en auxe; a esixencia de que os catedráticos en exercicio cando soliciten outro contrato pasen por outra oposición, aínda que sexan candidatos únicos.

Cunha énfase parecida tómase nota das obxeccións do Colexio Maior: demasiadas colexiaturas que a Universidade non pode financiar; colexiaturas de seis anos que non chegan para rematalos estudos; exclusión da condición de pobre para tódolos candidatos que os podan mantelos pais; restricción da dieta alimentaria, que resulta insuficiente para cole-

xiais; a nova disposición sobre os actos de Teoloxía, que os deixan para os propios estudantes, incompetentes para dirixilos, e as Conclusións de Teoloxía e de Artes que terán que dirixilos catedráticos de Teoloxía domingos e sábados dentro do Colexio Maior, e sobrecargan sen xustificación a estes mestres.

As emendas compostelás hanas debater durante dez anos no Consello Real á procura dunha solución que satisfaga ó claustro. No ano 1599, gracias ó pulo do visitador real Antonio Muñoz de Otálora, o claustro xúntase en longas sesións durante o mes de Outubro e confecciona uns apuntamentos ou consulta que, despois de marcha-lo visitador, discútense en Xuño de 1600³⁰.

A verdade é que non son obxecións directas ó texto constitucional, é máis ben interese por introducir nel aspectos importantes: as cátedras de Leis de Prima (Dixesto) e Vésperas (Código de Xustiniano); os salarios actualizados dos preceptores de Gramática e a exclusión dos xesuítas; os graos de Artes, que a carencia deles prexudica seriamente á Universidade; a xurisdicción rectoral, a devolución ó Claustro do exame e a aprobación das informacións colexiais que acababa de conseguir en exclusiva o Colexio Maior; o veto ó Arcebispo Juan de San

Clemente, que, coa forza dos favores da Corte sobre a súa xurisdicción, tenta equipara-lo seu novo Colexio de San Clemente co Colexio Maior.

Por fin chegaban as evidencias de que os acordos co visitador Alonso Muñoz de Otálora implicaban a fin da elaboración constitucional, pero tamén de que se podían reformar con precisións ou resultas novas nas que se recollían as melloras suxeridas polo claustro e os colexios. Nunha provisión real do 13 de Xullo de 1613 recoñécíase a necesidade de alterar algúns artigos das constitucións e presentábase o texto das emendas ou resultas novas que habían figurar a carón de cada unha das constitucións ás que se referían. Despois de varios días, o 31 de Xullo, publicábanse solemnemente ante o claustro universitario. Pero haberá que agardar ata 1678 para que este singular texto constitucional saia á luz definitivamente.

AS CONSTITUCIÓNS NO SÉCULO XVII

Desde o 6 de Agosto de 1588, o claustro universitario tiña as Constitucións de reformación que, aínda sendo obxecto de reticencias e ata de rexeitamento, eran xa o Corpo Lexislativo da Universidade Compostelá, e no ano 1602 o impresor Luís de Paz estampounas en Santiago de Compostela. Ata daquela só circularon na

30. Noticia sobre estas discusións e os resultados inmediatos en S. Cabeza de León, *Historia*, I, 95-99.

Universidade copias manuscritas. Nos anos 1613 e 1633 volveron edita-las Constitucións de 1602, e a edición derradeira, antes da reforma de Fernando VI, foi a do ano 1678.

Os puntos salientables son os que seguen³¹:

1. Claustro universitario

- A composición do claustro non varía, pero a entrada queda limitada: os mestres en Artes teñen que ser bachareis en Teoloxía ou ter máis de 22 anos para poder asistir.

2. Facultades e cátedras

Gramática

Traspásaselle o ensino da Gramática á Compañía de Xesús.

Artes

Cátedras de:
Súmulas
Lóxica
Filosofía

Teoloxía

Cátedras obrigatorias:
Prima
Vésperas
Lectoral de Escritura

Cátedras libres e non dotadas pola Universidade:

Moral
Teoloxía Escolástica
Teoloxía de Scoto
Santo Tomé ou de Hevia

Cánones

Cátedras obrigatorias:
Prima
Vésperas
Instituta (común coa Facultade de Leis)
Decreto

Leis

Cátedras obrigatorias:
Prima
Vésperas
Instituta

Medicina

Cátedras obrigatorias:
Prima
Vésperas
Método

3. Colexios

- O Colexio Maior pasa a ser exclusivamente para teólogos e aumentan o número de colexiais: 18 e dous capeláns; reducen o tempo de estadia no Colexio, seis anos.

- O Colexio de San Xerome pasa a ser Colexio para artistas, xa que o ensino

31. Véase X.R. Barreiro Fernández, Galicia. *Historia*, IV (A Coruña, 1991), 160-180.

da Gramática se lles encomenda ós xesuítas; terá 24 colexiais.

A VIDA UNIVERSITARIA NOS SÉCULOS XVI E XVII³²

As Facultades

Seguindo a pauta constitucional vemos que os profesores acceden á súa función mediante unha oposición pública na que se avalían os candidatos e vótase libremente polo máis meritório.

Cando se produce unha vacante, mediante notificación oficial en claustro que realiza o titular ou o rector, redactan o edicto de convocatoria, mándano ás universidades de Salamanca, Valladolid e Alcalá e de alí expiden certificación de que o recibiron e o publicaron. Establécese o prazo de presentación e os puntos ou o temario da exposición pública que se ha de xulgar. Despois de presencia-los exercicios prescritos, votan en claustro a aprobación do candidato: deciden por maioría, se os candidatos son varios, ou por unanimidade, se é un candidato único. O proceso remata coa investidura do oficio: levan ó novo mestre á aula ou xeral onde ha de ensinar, alí, perante os claustrais, toma posesión da cátedra e pide certificación do acto.

Gramática

A pouco que nos metemos dentro das diversas facultades e das dife-

rentes ensinanzas, o panorama do profesor compostelán diversificase considerablemente.

Os graduados concorren con certa abundancia ás oposicións, pero duran pouco no traballo, porque economicamente non resulta rendible e buscan outros recursos, por exemplo a vicerreitoría de San Xerome, para completa-lo salario. A escaseza de mestres de Gramática afecta especialmente ós graos de Medianos e de Maiores. Procuráranos fóra de Galicia, sobre todo en Salamanca, e atráenos con vantaxes económicas. Algúns mestres galegos, por exemplo Álvaro de Cadaval, ficaron no seu posto sen alteracións graves desde Setembro de 1568.

Nas rexencia de Gramática había unha anarquía persistente que non se deu corrixido, con todo e que desde o 19 de Novembro de 1568 había facultade real para aumenta-lo salario dos catedráticos de Gramática ata cento setenta ducados ó ano. Como era imposible atopar preceptores bos que seguisen o oficio, buscaron a solución de lles encargar algunha rexencia ós estudantes máis adiantados. Pero o estado insostible da Gramática preocupa no claustro universitario: é a ensinanza universitaria máis concorrida e sábese que os xesuítas preténdena levar para o seu colexio; isto aparece ás claras en Xuño de 1580.

32. V. M.P. Rodríguez Suárez, *La Universidad de Santiago...*, 51-108.

De contado, a Universidade empezou cunha campaña contra a pretensión xesuítica ante a Audiencia de Galicia e sobre todo ante o Consello Real.

Aínda con estas reaccións de rexeitamento, o proxecto de lle entrega-lo ensino da Gramática á Compañía segue presente para todos. En Decembro de 1589 é un momento propicio para concretalo: está en Santiago o Provincial da Compañía e o Claustro nomea unha comisión para se entrevistar con el e sondarlle a disposición. Pero quen decide neste caso é o arcebispo Don Juan de San Clemente: quere os xesuítas en Santiago baixo o seu amparo e sen limitacións. Iso é o que expresa no claustro do 7 de Decembro de 1590: a Compañía, algo remisa para asumir-lo compromiso, acepta agora a oferta; é a solución mellor para todos; tódolos interesados, o Arcebispo incluído, deben contribuír economicamente para construí-las aulas necesarias e contrata-lo persoal docente a fin de que o proxecto se realice de contado. Un mes máis tarde quedaba formalizada a petición ó Consello Real para que se lle encomendase a Gramática á Compañía. Así cumpríanse por fin as provisións da Reformación, porque se xuntaban recursos económicos, noventa e dous ducados (trescentos e Univeridade e seiscentos o Arcebispo) e que-

daba asegurado o ensino da Gramática. Pero estas negociacións non foron adiante por motivos burocráticos, e o traspaso do ensino da Gramática á Compañía non foi efectivo ata mediados do século XVII, gracias á manda de 4.000 ducados que deixou o Deán D. Lope de Huarte para a lectura da Gramática polos xesuítas. A manda notificáronlla en 1645 ó claustro, este manifestouse disposto de contado para negociar cos xesuítas e o 7 de Outubro de 1648 aprobouse no claustro a concordia de cesión da Gramática. A Universidade cedía un xuro de 600 ducados ó ano e a Compañía comprometéase a pór tres cátedras de menores, maiores e medianos ademais de se facer cargo de tódalas obrigas que tiveran os rexentes de Gramática ata daquela³³.

Artes e Teoloxía

Na Facultade de Artes os mestres entran no oficio por rigorosa oposición na que lles sortean os puntos ou temas, márcanlle-la hora da lección pública e votan en escrutinio segredo polo máis apto, e despois vén a toma de posesión da maneira habitual. Os contratos son cuadrienais e ás veces trienais, e non se sabe de casos graves de mal funcionamento do ensino. Pero os titulares das cátedras marchan tamén a miúdo desque acadan unha colexiatura en Salamanca ou

33. S. Cabeza de León, *Historia*, II, 456-463 e E. Rivera, *Galicia y los jesuitas*, 199-226.

algún beneficio eclesiástico e recorren sen xustificación a designar substitutos que exerzan a docencia durante as súas longas ausencias.

A Facultade de Artes empezou a se desenvolver cando estableceron as 24 colexiaturas novas de artistas que tiñan que ocupar San Xerome. Pero esta solución só sería viable cando desaparecese a Gramática do Colexio, que era imposible no século XVI porque non concluían os tratos coa Compañía de Xesús; e tentaron solucións graduais, unha a que propoñen en Decembro de 1590 de introducir 12 artistas en San Xerome, porque os gramáticos estaban a piques de desaparecer do Colexio e o goberno substituíalos de boa gana polos artistas, que viñan con forza.

En Teoloxía domina o panorama a figura senlleira do Doutor Francisco Gómez, o mestre que se cualifica a si mesmo fundador da Universidade co Doutor Cuesta³⁴ e que ficou fiel a ela en todo: xestións na Corte, discusións cos visitadores reais, dictames sobre os temas máis difíciles, por exemplo as controversias xurisdiccionais cos arcebispos. Desde 1567 ata 1584 ten unha autoridade indiscutible. Nas súas ausencias dos anos sesenta e setenta, o claustro fai que o substitúan arreo, recorrendo a relixiosos dominicos e franciscanos que exercen

de lectores nos seus conventos. Pero o precario estado da súa saúde desde 1584 hao afastar case do ensino. Salientan tamén o dominico Frei Pedro Portocarrero e Frei Antonio de Sotomayor, activo polos anos noventa; estes encetaron a lista de mestres dominicos que durante os decenios seguintes e sobre todo no século XVII ocupan as cátedras teolóxicas de Compostela, sempre en rivalidade cos mestres bieitos de San Martiño Pinario e en menor medida cos mercedarios de Santa María de Conxo.

Cánones

As cátedras de Cánones, nadas co mesmo proxecto universitario e cifradas no ensino do cóngo lectoral, encargado de ensinalo Decreto, pónenas en marcha durante a visita real de Don Pedro de Guevara. Para cumprir un capítulo desta visita, aprobado polo Consello Real, o claustro universitario publica os primeiros edictos de concurso para as novas cátedras de cánones de Prima e Vésperas, o día 11 de Setembro de 1567, e fai as provisións en Outubro do mesmo ano, despois de escoitalas leccións dos candidatos. Programan un ensino completo que poda rematar nos graos académicos, tras un cuatrienio de estudio. Na primeira realización rexístrase un alto grao de improvisación que o detectan as visitas reais; primeiro, na de

34. M. Romaní - M.P. Rodríguez Suárez: *A Real Universidade...*, apartado 2.2.3.

Guevara indica a minuciosidade excesiva das explicacións, o uso de apuntamentos que reciben os alumnos, sen elaboración persoal, e as numerosas interrupcións das leccións por culpa de que as aulas se usan para outras cousas no horario lectivo.

Catro anos máis tarde era tempo de informar ó Consello Real sobre a implantación destas cátedras e o rendemento. Fíxoo o claustro do 6 de Agosto de 1571 e expuxeron a provisionalidade das cátedras e a conveniencia de consolidalas, en vista do número de alumnos. Así, en 1573 remataron o contrato os primeiros catedráticos de Cánones e non houbo problema para que outorgasen a renovación. Para garanti-lo funcionamento regular e a consolidación desta facultade o claustro universitario demandaba insistentemente crea-la cátedra de Sexto. Demandouna o claustro nos anos setenta, sobre todo durante a visita de Don Pedro de Guevara, e este expúxolle a esixencia compostelá ó Consello Real. No claustro trataron amplamente este tema estando presente o mesmo visitador Guevara, no mes de Setembro. Pero queda en nada ata 1595, que pola aportación económica de particulares fíxose posible crea-la cátedra. As negociacións dos anos 1601-1602 non deron o resultado que se agardaba, e a

cátedra non se ha fundar ata o século XVIII³⁵.

As facultades de Leis e Medicina

Os problemas económicos da Universidade durante todo o século XVI dificultaron a creación das dúas facultades, aínda que o claustro reclamábaas insistentemente. Foi polo traspaso do ensino da Gramática á Compañía de Xesús que se puido dispor de recursos abondo para dotalas. Nos anos 1648-1649 crearon as novas facultades de Leis e Medicina, xestionadas na Corte por Frei Martín de Acevedo, na liña proposta un século antes polo visitador real Don Pedro Portocarrero³⁶ e que satisfacían de todo as aspiracións do claustro.

Profesores e estudantes

Ademais da docencia nunha cátedra, os profesores universitarios están obrigados a presidir e dirixi-los exercicios escolásticos previstos nas Constitucións: cuestionarios e repeticións de gramáticos, sofismas e conclusións dos artistas, conclusións xerais dos teólogos. As conclusións xerais dos teólogos tiñan rango superior e o claustro gratificábaas con vinte ducados. A dirección e a presidencia correspondíanlles ós mestres colexiais que residían no Colexio

35. Sobre as xestións da Universidade para acada-la dotación, V. S. Cabeza de León, *Historia*, III, 162-164.

36. S. Cabeza de León, *Historia*, III, 188-190.

Maior. Estes actos realizábanse no refectorio do Colexio Maior os sábados, e mestres e estudantes escapaban deles moi a miúdo, segundo quedou indicado nas resultas das visitas, sobre todo as dos visitantes reais.

Tamén están retribuídos a Oración de San Lucas que pronuncia o rexente de Maiores nesta festa e en data electiva, o Sermón da Festa do Fundador que pronuncian alternativamente os rexentes de Gramática e maila "*Traxedia que se representa pola Festa do Fundador*".

Os profesores teñen tamén o deber ingrato dos exames: as probas de suficiencia dos alumnos. Segundo a lexislación que prevía un exame de suficiencia gramatical dous días do ano, o martes de Entroido e maila Véspera do San Xoán, que implicaba domina-lo Latín. Tódolos estudantes tiñan que pasar por esta proba que a realizaba un rexente e presidíaa o rector; logo de aproba-lo exame recibían a cédula escrita na que constaba a súa suficiencia, que era un requisito imprescindible para acceder ás diversas facultades. En realidade había dous tipos de exames de acceso: o dos gramáticos ós tres graos de menores, medianos e maiores e o dos pretendentes ás facultades de Artes, Teoloxía e Cánones. Desde o século XVII hai tamén os exames anuais de cada curso, realizados perante unha comisión designada polo claustro universitario.

O contrapunto dos exames son as graduacións. Desde os primeiros días de 1568 vaise formando a enxurrada de graduandos que agardan pola súa vez perante o claustro: uns, a maior parte, para acceder ós graos; outros, menos, para se incorporaren á Universidade, facendo reconece-los títulos que teñen xa. Resulta moi interesante pola documentación que aporta cada un dos candidatos para se incorporar: o título académico no que consta o currículo ou "*cursos de pasante na Facultade*", o mestre que o apadriñou, certificación notarial do escribán que asistiu ó acto e título de ordes. Antes de recibilo grao pretendido ten que pasar por unha serie de probas que en Teoloxía, por exemplo, son catro:

- Defender unhas conclusións xerais.
- Disputar publicamente uns *quodlibetos*.
- Un exercicio de Repetición para graduados en Cánones.
- Comentar unha pasaxe do Libro das Sentencias de Pedro Lombardo.

Prevedo este concurso de candidatos, o 19 de Febreiro de 1568 establecen xa o procedemento oficial para incorporar e graduar:

1. Os docentes da Universidade teñen que presenta-los seus títulos nun prazo de tres días.

2. Os exames de grao hanse realizar na Capela de Don Lope da Catedral, ás sete da mañá no verán e ás oito no inverno.

3. O bedel e o cancelario irán buscar nas casas ó Rector e ó Cancelario (o Provisor do Arcebispado) e han seguir canda eles ata a Capela de Don Lope.

4. O exame hase realizar estando presentes as autoridades mencionadas e maila comisión de doutores, logo de cita do bedel na que han consta-los datos do acto, e o candidato ten que se presentar co seu padriño.

5. Unha orquestra de menestreis recibe a procesión ó entrar na catedral e despídea desque remata o grao.

6. A comisión de mestres intervéñen no acto denominado das vexacións: breves discursos laudatorios sobre a facultade que sexa, e o candidato que comeza en latín e remata en romance con algunha argallada non ofensiva.

Andando o tempo estes requisitos burocratízanse e os candidatos expóñense a perde-la súa oportunidade de se non cumpren os requisitos previos: o rexistro do seu título no Libro de graos por parte do secretario da Universidade e o pagamento previo das propinas á arca da Universidade e dos honorarios ó secretario. A un

tempo, a xa coñecida arela de pompa, pretendendo organizar cabalgatas pola cidade e festas en banquetes aumenta, encarece sen medida as graduacións e atrae a censura constante do claustro e dos visitantes; estes denuncian algún dos detalles máis típicos e as pretensións “tiránicas” dos menestreis que queren facer fortuna á conta dos candidatos, pero ven ben os adornos de tapices, alfombras e outras colgaduras nas aulas, que sempre necesitan mobles novos. Aínda coa competencia dos primeiros anos na conquista dos graos, había facultades deficitarias; a de Teoloxía, en 1585, queixábase de non ter doutores dabondo para realizar ritualmente as graduacións.

Na vida académica compostelá o centro máis activo foron sempre os colexios. Por iso a vida colexial e estudiantil de Santiago foi a que se notou máis dentro e fóra do ámbito da cidade. Quedou reflectida brevemente nos claustros e máis concisamente nas resultas dos visitantes. Sobre estas denuncias salientan, pola transcendencia que teñen, as valoracións de varios arcebispos, sobre todo do Arcebispo Juan de San Clemente, que como responsables da orde pública na cidade sentíronse obrigados a intervir cos seus oficiais de xustiza e a denunciar ó rei e ó Consello Real a traza barulleira que lle estaba quedando á vida estudiantil compostelá. Coñécense estas tensións no século XVI, porque as rexistran máis clara-

mente as actas dos claustros. Case nin se rexistran as do século XVII das que dan conta na documentación real.

As constituicións definen a vida colexial como semimonacal: o colexial reclúese na súa cela, dedicado ó estudo; observa en vestido e en porte a disciplina clerical; asiste ós actos comunitarios (comida en silencio e con lectura e actos académicos) con compostura; cumpre escrupulosamente co precepto dominical e cos sufraxios polo fundador, sométese á potestade disciplinaria do rector e dos consiliarios do propio colexio e recibe anualmente os seus mantos e becas, que lle valen de vestido oficial e de insignia colexial.

Desde queda establecida a cota de colexiais galegos por cada igrexa, cómpre establece-las normas e os procedementos para recrutar e admiti-los candidatos. É unha das actividades máis interesantes e mellor fixadas: a Universidade convoca mediante edicto publicado nos diversos bispados oposicións ás colexiaturas vacantes; os candidatos presentan a súa demanda; un colexial designado por claustro vai ata o lugar de veciñanza do candidato, investiga con testemuñas a súa idoneidade e remítelle o informe ó claustro que ha decidir sobre a admisión; exame e aprobación dos candidatos por parte do claustro e proclamación da súa colexiatura; exame de ingreso para as diferentes facultades.

Os colexiais non teñen todos o mesmo rango, porque para os capeláns do Colexio Maior, ademais das condicións de estudo, conta a clerecía ou polo menos a disposición para se ordenar inmediatamente e de estar ás normas especiais de cura pastoral que establecerá o Arcebispo. A oposición e a aprobación das colexiaturas teñen tamén o seu rito fixado na práctica claustral e colexial: desde se comproba en sesión independente a idoneidade, celébrase Misa do Espírito Santo, preséntanlles ós claustrais unha lista de candidatos opositores, vótase por escrutinio segredo e logo de que o rector e os consiliarios computan os votos declárase aprobado ó ten máis; despois de satisfacer-las custas establecidas polas Constituicións, danlle cédula para que o admitan no Colexio.

Se pasamos destas condicións normativas para dentro dos muros dos colexios de Santiago e de San Xerome, topamos cunha vida dominada pola rutina comunitaria. No Colexio Maior a vida é máis animada, porque alí están as aulas ou generales nas que se imparten o ensino e mailas conclusións xerais de Teoloxía, e sobre todo está a sé do claustro. Danlle altura á vida colexial dous catedráticos residentes, que están obrigados a manter os actos académicos no comedor. Ademais, concorre tamén o Cóngo Doutoral para impartirlles ós colexiais a súa cátedra de Escritura, tan irregularmente como deixamos indicado.

O vigor da vida interna do Colexio maniféstase nas eleccións anuais do rector e dos consiliarios por tódolos colexiais; na incorporación á claustro mediante o xuramento prescrito; na xestión económica, que consiste en encargarse do aprovisionamento e solicita-las subvencións que o claustro outorga en prazos fixos e ás veces de forma extraordinaria, por necesidades especiais; en dirixi-las obras, principalmente as reparacións que se están a precisar arreo nos edificios, sobre todo no de San Xerome, que segue ruinoso, e na capela do Colexio Maior, dotada nos anos fundacionais dun retablo novo; en asegurar unha disciplina sempre difícil na concorrencia ás leccións, no estudio e na hixiene nas celas e nas aulas, que sobre este tema chegan ó claustro queixas arreo. Esta disciplina colexial ten un punto conflictivo no referente á clausura sobre todo durante as horas nocturnas, e de aí veñen lances con algún resón cando os mestres pretenden máis flexibilidade tocante ós seus regresos matutinos ou os colexiais se enguedellan nalgunha aventura amorosa.

O Colexio Maior góbrenase regularmente mediante as disposicións dos seus capítulos, ou capelas nas que participan os seus colexiais e que teñen un certo ambiente de autonomía e desafío á autoridade rectoral que o claustro coñece ben e tenta cou-

tar. En todo caso, o Colexio ten unha certa autonomía e ata unha arca propia de caudais, e nela depositan uns fondos de emerxencia que o colexio poderá utilizar abrindo coas tres chaves obrigadas que teñen o rector e dous mestres residentes.

O máis perigoso no Colexio Maior era o corporativismo. Xa se expresaba nos anos fundacionais nunha actitude de desafío ó rectorado e aínda á administración arcebispal. Chegou ata nós unha descrición deste desafío que recolle a provisión real de 1584 na que se relata como os colexiais de Fonseca practican fronte á autoridade arcebispal unha especie de guerrilla urbana nos anos oitenta, e que nela perderan a vida polo menos catro composteláns. Don Juan de San Clemente alega esta situación de insurrección e desafío como proba de que a pretendida autonomía universitaria había traer para a cidade de Santiago unha enxurrada de ameazas e maila destrucción dos estudos³⁷.

Estas actitudes anunciaban treboadas futuras. O escenario do claustro, coa súa solemnidade formal e a concorrencia excepcional, tentaba cada vez máis a se pronunciaren os que tiñan algo que reivindicar. Os colexiais de Fonseca reclamaban a súa autonomía fronte ó rectorado, resistíanse ou adiaban render contas dos car-

37. AGS, RGS, X-1584.

tos recibidos, pretendían equiparalo seu rector ó Rector da Universidade e facíanlle fronte ó visitador ordinario cando indicaba ou tentaba reparar ilegalidades evidentes. Estes problemas manifestáronse con virulencia especial durante o século XVII³⁸.

Os colexiais de Santiago sabían que a estadia no Colexio Maior era tamén unha oportunidade de promoción: podíanos elixir rexentes de Gramática, e sobre todo estaban en boas condicións para acadar beneficios eclesiásticos e co produto deles sufraga-los seus estudos e os gastos. A presión para que se lexitimase esta aspiración logo se concretou nunha proposta ó Claustro, o 4 de Setembro de 1572: os colexiais poderían acceder a beneficios eclesiásticos desque fixeran un ano de Teoloxía. Isto era o resultado dunha transacción cos visitadores reais, Guevara e Enríquez, e co Consello Real, que estaban alarmados pola vida desordenada que se estaba a levar no Colexio Maior; alí case tódolos colexiais tiñan beneficios eclesiásticos e valíanlles de pretexto para a picaresca colexial: por unha banda pasaban o tempo fóra do Colexio, defendendo os seus títulos nos tribunais, con ausencias superiores ós catro meses permitidos polas Constitucións, e poñían a escusa do seu servizo ós beneficios como razón da ausencia constante do colexio, das

aulas e dos exercicios escolásticos; por outra, gabábanse de honra-lo Colexio coa súa condición de beneficiados e podíanse da-lo luxo de fomentalas festas e os banquetes. Por culpa desta situación non había ambiente de estudio no Colexio Maior³⁹.

No Colexio Menor de San Xerome todo era precario: o edificio, que necesitaba reparacións arreo, e só a finais do século XVI deciden procurarlle outra sé na horta do Colexio Maior, onde segue arestora; os mestres de Gramática, que se senten desfavorecidos ata cando os gratifican especialmente por riba do que marcan as Constitucións; os vicerrectores, que o claustro fornécenos en forma de gracia ou de prebenda e eles ás veces rexéitana por exigua e ás veces considéranla complemento dos seus emolumentos. A estes correspóndelle-lo réxime interno da casa. A todos, o claustro encoméndalles cando os nomea que coiden dos rapaces que moran alí, que garden estrictamente a clausura, que manteñan os exercicios escolásticos establecidos nas constitucións e que lles pregunten cada día ós colexiais as leccións que sigan cos rexentes. Baixo dependencia súa están tamén os oficiais menores da casa -a ama e mailo cociñeiro-, que fan o seu traballo sen gana e ás veces expóñenlle ó claustro universitario a súa indixencia con moito aparato.

38. Sobre os alborotos nos claustros durante o século XVII, V. S. Cabeza de León, *Historia*, I, 313-318.

39. Provisión real do 2 de Xullo de 1572. AGS, RGS, VII-1572.

Os manteístas (estudantes non colexiais que lles chamaban así por levaren só o manteo sen a beca colexial), con ser maioría fronte ó pequeno grupo de colexiais case non tiñan poder dentro da institución. O control que exercían os colexiais sobre o claustro facía que fose realmente imposible para os manteístas accede-

ren á carreira docente, que en moitos casos era a maneira de acadar postos na administración ou de aspirar a oficios mellor remunerados e con máis prestixio social. A loita deste grupo, case imperceptible nos séculos XVI e XVII, foi evidente no século XVIII e rematou coa supresión do sistema colexial no século XIX.